

УДК 338.1:303.042

**METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF EVALUATING THE EFFICIENCY
OF THE STRUCTURE OF THE ECONOMY****МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СТРУКТУРИ
ГОСПОДАРСТВА****Soliar V.V. / Соляр В.В.***s.e.s., as.prof. / к.е.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-2093-6303

Oliinyk Iu.O. / Олійник Ю.О.*s.p.s., as.prof. / к.п.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-2647-9166

*H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,**Kharkiv, Alchevskyyh 29, 61002**Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,**м. Харків, Алчевських 29, 61002*

Анотація. Актуальність обраної проблеми дослідження обумовлена необхідністю подолання загострення структурних диспропорцій в економіці, що потребує розробки адаптованої до сучасних умов теоретичної бази для вивчення й оцінки структурних змін, а також розробки ефективної структурної політики на основі концепції національної економічної безпеки. Це методологічна спроба синтезувати відповідно до сучасних умов господарювання методи аналізу та оцінки структурних змін у господарстві, розробки критеріїв та показників оцінки структурних змін, формування конкурентоспроможної структури економіки на регіональному та національному рівні. У статті представлено методологічні основи та закономірності вивчення структурних змін в економіці; виявлено основні тенденції та причини структурних зрушень у народному господарстві, їх відповідність цілям соціально-економічного розвитку економіки України; обґрунтовано методiku аналізу та оцінки змін у секторі підприємництва з метою переорієнтації бізнесу на прибуткові види діяльності.

Ключові слова: структура економіки, структурні дисбаланси, інвестиція, реструктуризація, методи ефективності.

Вступ.

Становлення економіки України на ринкових засадах ознаменувався багатьма переломними моментами в її історії: глибока системна криза 1996 – 1999 рр., яка супроводжувалася значним падінням виробництва, зубожінням і посиленням структурних дисбалансів, та відносні піки економічного зростання у 2007 - 2008, 2011 - 2013, 2018 - 2019 рр. (рисунок 1). Однак, фаза розвитку виробництва, яка в умовах класичного циклу характеризується оновленням і удосконаленням виробництва, не була досягнута у ці періоди через відсутність адекватної інституційної системи. Загальновідомо, що лише критична маса трансформаційних перетворень задає необхідні умови для забезпечення позитивних структурних змін в економіці.

Проведення структурних змін з урахуванням потреб підвищення конкурентоспроможності виробництва, збільшення експортного потенціалу країни, впровадження прогресивної стратегії науково-технічного розвитку, оптимізації інвестиційних процесів неможливе без удосконалення галузей відповідно до сучасних світових тенденцій. Ці тенденції відображають такі

моделі зростання світової економіки, як: глобалізація економіки, нагромадження капіталу, консолідація промислового та фінансового капіталу, використання новітніх інформаційних технологій. Організаційна структура української економіки має закладати глобальні принципи, оскільки вона об'єктивно залучена до процесів глобалізації, що відбуваються.

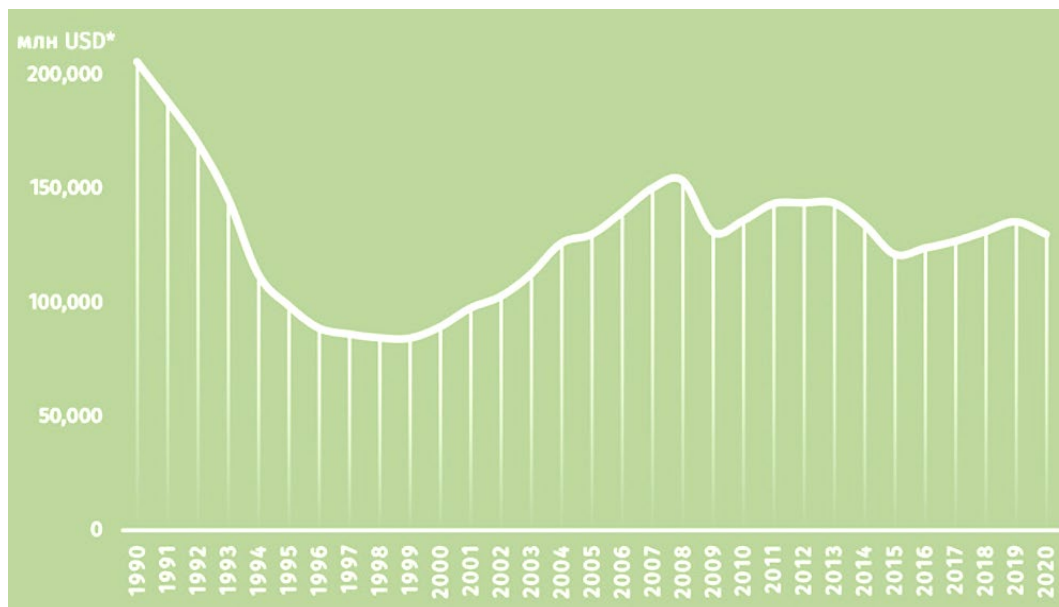
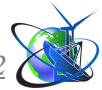

Рисунок 1 - Динаміка реального ВВП в Україні 1990-2020 рр. у цінах 2010 року (за даними Світового банку)

Джерело: [1]

Актуальність дослідження зумовлена, перш за все тим, що структурна перебудова, яка б відповідала завданням ринкової трансформації економіки, належним чином не здійснюється. Навпаки, в цілому за аналізований період мають місце негативні структурні зміни. Практично не розв'язано багато нагальних завдань як державного регулювання структурних зрушень, так і особливо створених механізмів подолання структурної кризи, в розробці яких існує багато прогалин [2]. Про це свідчать невтішні загальні результати минулих років трансформаційного періоду, коли в Україні відбулося навіть істотне погіршення в цій справі.

Сучасний стан теоретичної розробки проблеми визначається тим, що незважаючи на наявність досить чисельної вітчизняної та зарубіжної літератури, присвяченої структурним змінам в економіці, ще не розроблено універсального механізму її регулювання, відповідного специфічним умовам конкретних періодів розвитку економіки. Значної уваги дослідженню структурних процесів в умовах макроекономічних та глобальних змін приділено в роботах таких авторів як С. Бейлі, С. Де Стефаніс, А. Харбергер, Д. Норт, Дж. Сакс, М. Фрідман, а також українських – О. Амоша, Б. Буркинський, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, Б. Данилишин, М. Долішній, В. Загорський, І. Кириленко, Л. Лукінов, А. Мельник, І. Михасюк, О. Осауленко, С. Панчишин, О. Пирог, В. Приймак, О. Стефанишин, Л. Федулова, М. Хвесик, Л. Швайка, С. Шульц, А. Чухно та інші.

У той же час більшість досліджень проблеми здійснювалося з огляду на ключову реформу ринкової економіки і тому не повністю відповідають сучасній економічній ситуації. Змінні економічні умови вимагають перегляду деяких існуючих положень, концептуального механізму проблеми, що розглядається, більш повного розкриття суті та основних напрямів структурної перебудови й структурної політики, їх значення для подолання стану економічної кризи. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічного забезпечення підвищення ефективності механізму регулювання структурної перебудови економіки України, що вимагає визначення ключових індикаторів, засобів, форм і методів аналітичної роботи у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу.

Характеристика галузевої структури господарства у літературі та статистичних джерелах часто представляється часткою окремих галузей у господарстві в цілому. На наш погляд, використання такого підходу як єдино вірного не забезпечує чіткої оцінки її раціональності чи ефективності. Не існує на сьогодні такої статистичної конструкції (чи то питома вага, чи то певні пропорції), яку можна вважати ідеальною, виходячи лише з виробничих показників (рисунок 2). Необхідно також аналізувати дані також про ресурсний потенціал, про склад експорту та імпорту та про зміни цих показників у часі (таблиці 1 та 2).

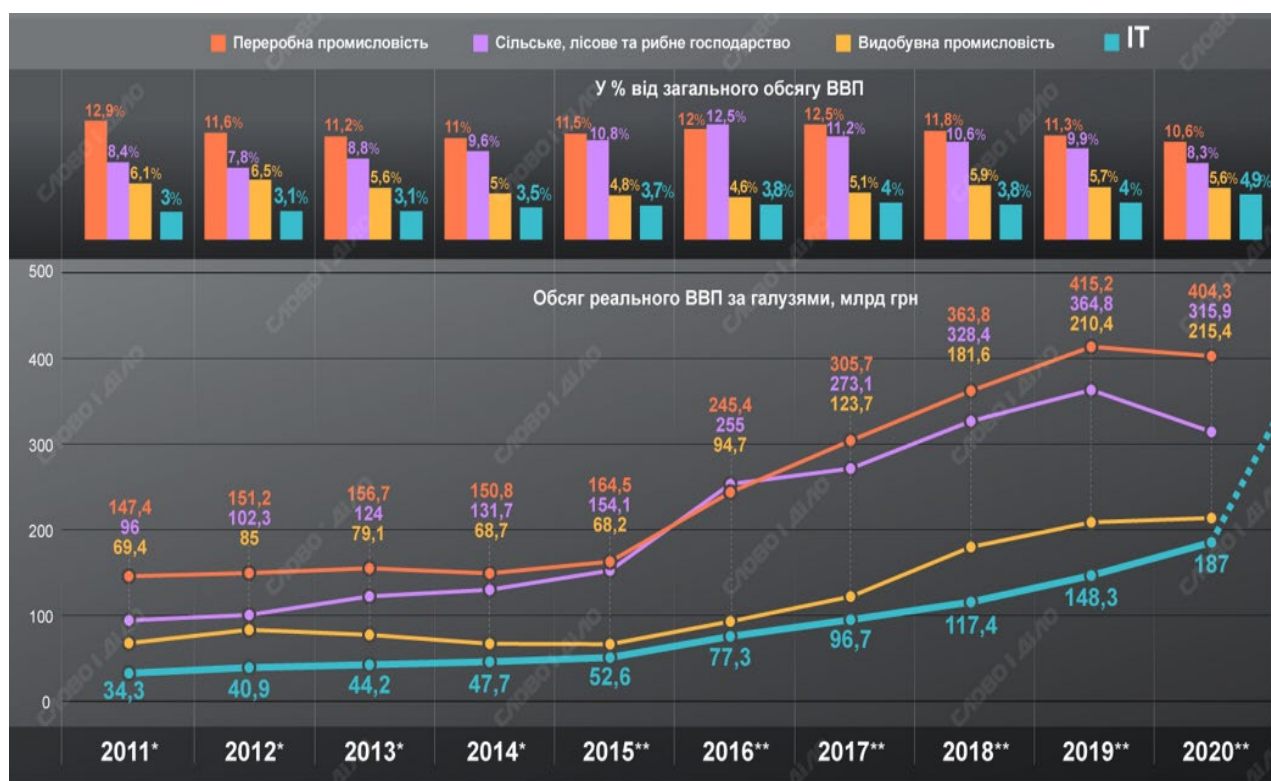

Рисунок 2 - Галузева структура економіки України у 2011-2020 рр. (питома вага у ВВП), %

Джерело: [3]

Таблиця 1 - Динаміка експорту товарів за широкими економічними категоріями

Категорії	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
УСЬОГО, млн дол. США*	61 975	63 631	58 130	49 542	34 666	32 859	38 928	42 598	45 415	44 869	62 832	40 724
Засоби виробництва	6 438	7 013	4 680	2 495	1 429	1 214	1 152	1 245	1 325	1 298	1 442	911
Товари проміжного споживання	49 198	50 174	46 892	39 825	27 473	25 190	33 043	36 244	38 783	38 303	54 819	34 538
Споживчі товари	5 926	5 993	5 922	6 961	5 576	6 182	4 576	4 950	5 097	5 175	6 361	5 224
Інші категорії товарів	413	451	636	261	188	273	157	159	210	93	210	51
Структура, %												
УСЬОГО	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Засоби виробництва	10,4	11,0	8,1	5,0	4,1	3,7	3,0	2,9	2,9	2,9	2,3	2,2
Товари проміжного споживання	79,4	78,9	80,7	80,4	79,3	76,7	84,9	85,1	85,4	85,4	87,2	84,8
Споживчі товари	9,6	9,4	10,2	14,1	16,1	18,8	11,8	11,6	11,2	11,5	10,1	12,8
Інші категорії товарів	0,7	0,7	1,1	0,5	0,5	0,8	0,4	0,4	0,5	0,2	0,3	0,1
У % до попереднього року												
УСЬОГО	130,4	102,7	91,4	85,2	70,0	94,8	118,5	109,4	106,6	98,8	140,0	64,8
Засоби виробництва	137,4	108,9	66,7	53,3	57,3	85,0	94,9	108,1	106,4	98,0	111,1	63,2
Товари проміжного споживання	131,9	102,0	93,5	84,9	69,0	91,7	131,2	109,7	107,0	98,8	143,1	63,0
Споживчі товари	113,9	101,1	98,8	117,5	80,1	110,9	74,0	108,2	103,0	101,5	122,9	82,1

Джерело: [4]

Так у товарній структурі експорту за широкими економічними категоріями у групі 2 «Товари проміжного споживання» найбільшу питому вагу займають продовольчі товари та сировина для їх виробництва (19% у 2011 р. та 57% у 2022 р.), чорні й кольорові метали та вироби з них (44% у 2011 р. та 17% у 2022 р.). У групі 3 «Споживчі товари» продовольчі товари та сировина для їх виробництва склали 62% у 2011 р. та 69% у 2022 р. Співставляючи дані рисунку 2 і таблиць 1 – 2, відмічаємо, що також має місце превалювання у складі ВВП та й в абсолютних обсягах його галузевої структури продукції переробної промисловості та сільського господарства.

Таблиця 2 - Динаміка імпорту товарів за широкими економічними категоріями

Категорії	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
УСЬОГО, млн дол. США*	77 821	81 256	73 199	51 211	35 087	36 713	46 607	53 924	57 646	51 428	69 202	52 880
Засоби виробництва	11 666	12 475	10 278	6 464	4 785	6 710	8 907	9 897	11 134	10 412	13 408	8 548
Товари проміжного споживання	49 457	48 674	42 973	31 023	22 126	20 802	26 828	30 885	30 983	25 337	36 788	25 636
Споживчі товари	16 261	19 675	19 577	13 115	7 822	8 859	10 632	12 599	15 028	15 457	18 714	15 966
Інші категорії товарів	437	432	371	609	354	342	240	543	501	222	292	2 730
Структура, %												
УСЬОГО	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	262,1
Засоби виробництва	15,0	15,4	14,0	12,6	13,6	18,3	19,1	18,4	19,3	20,2	19,4	16,2
Товари проміжного споживання	63,6	59,9	58,7	60,6	63,1	56,7	57,6	57,3	53,7	49,3	53,2	48,5
Споживчі товари	20,9	24,2	26,7	25,6	22,3	24,1	22,8	23,4	26,1	30,1	27,0	186,8
Інші категорії товарів	0,6	0,5	0,5	1,2	1,0	0,9	0,5	1,0	0,9	0,4	0,4	10,6
Темпи зростання до попереднього року, %												
УСЬОГО	135,2	104,4	90,1	70,0	68,5	104,6	126,9	115,7	106,9	89,2	134,6	76,4
Засоби виробництва	165,4	106,9	82,4	62,9	74,0	140,2	132,7	111,1	112,5	93,5	128,8	63,8
Товари проміжного споживання	134,7	98,4	88,3	72,2	71,3	94,0	129,0	115,1	100,3	81,8	145,2	69,7
Споживчі товари	120,8	121,0	99,5	67,0	59,6	113,3	120,0	118,5	119,3	102,9	121,1	85,3

Джерело: [4]

Зростання її обсягів у ВВП охопив період з 2015 по 2019 рр., більш ніж у 3,5 рази збільшився обсяг реального ВВП у галузі сільського господарства у піковий 2019 р. порівняно з 2011 р. (315,9 млрд. грн. проти 96 млрд. грн.). У 2022 р. у складі експорту агро- та харчова продукція становила 23,4 млрд. дол. або 53%, тоді як поставки продукції металургії, мінеральної продукції скоротилися на 62,5% порівняно з попереднім роком. Отже, попередньо можна зробити висновок про експортоорієнтований розвиток сільського господарства в Україні за аналізований період і загострення ситуації з диференціацією структурою експорту у 2022р. [5].

Динаміка імпорту товарів за широкими економічними категоріями забезпечується передусім значною питомою вагою таких груп товарів, як машини, устаткування, транспортні засоби та прилади у групі 1, мінеральні продукти, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості у групах 2 та 3 [4]. Тобто по цих групах імпорту маємо високий рівень залежності від поставок мінеральної сировини та продукції хімічної промисловості.

Отже, на основі таких міркувань можна зробити висновок про напрями удосконалення структури економіки та зростання національної безпеки держави, максимально раціонального забезпечення внутрішніх потреб, сприяння конкурентоспроможному експорту, соціальній орієнтації, енергонезалежності, скороченню імпорту, збільшенню ВВП, уповільненню інфляції, підвищенню рівня життя тощо. Тому, на нашу думку, важко обрати показник чи характеристику, на основі якої можна сказати, яка саме структура потрібна. Це не можна вирішувати лише з точки зору частки окремого сектора, не кажучи вже про важливість цінового аспекту, який при використанні вартісних показників може спотворити фактичний обсяг товарів і потребує додаткової оцінки за порівнянними цінами.

Однак, незважаючи на складність загальної оцінки галузевої структури, існує багато субіндикаторів, які певною мірою дозволяють зробити висновок про неправильні напрями структурних змін, не вдаючись до детального аналізу всіх пов'язаних сторін. Такими показниками можуть бути витрати енергії на одиницю продукції або на одиницю вартості, обсягу ВВП, частка паливно-енергетичних ресурсів у загальних витратах виробництва тощо [6]. Деякі висновки можна зробити, зважаючи частку галузей у проміжних товарах (паливо та сировина) і в кінцевих споживчих товарах. Для оцінки галузевої структури галузі можна скористатися аналізом подібних структур зарубіжних країн, вибравши найбільш розвинені чи близькі до України за ресурсами чи виробничим потенціалом, територіальними характеристиками чи історичними маршрутами розвитку. Однак необхідно встановити принципи оцінки прийнятності конкретної промислової структури.

Серед цілей, які мають бути підпорядковані структурі виробництва, першочерговими є забезпечення населення споживчими товарами та послугами, підвищення його добробуту та рівня життя, підтримання незалежності та безпеки країни, створення перешкод для негативних наслідків кризи глобального (регіонального) масштабу. Існує певна кореляційна (і часто функціональна) залежність між обсягами виробництва окремих галузей. Раніше

в статистичній звітності структура виробництва поділялася на групу «А» — виробництво засобів виробництва та групу «Б» — виробництво товарів народного споживання. За останніми даними, група «А» займала понад дві третини всього сектору. Довгий час аналіз структури виробництва базувався на припущеннях щодо подолання розвитку групи «А» (і зокрема важкої промисловості) [7]. Зараз орієнтири змінилися, і ми оцінюємо їх структуру, в основному з точки зору задоволення потреб населення у товарах і послугах, але це не означає, що не слід звертати увагу на взаємозв'язок і взаємозалежність окремих галузей. Розгляд нових споживчих товарів неможливий без створення нових машин і обладнання, нових технологій і ресурсів. Стабільні економіки характеризуються відносно стабільними (за окремі періоди) галузевими співвідношеннями промисловості: співвідношення гірничовидобувної та обробної промисловості, питомої ваги паливно-енергетичних комплексів тощо.

Визначення структури виробництва за потребами – цілком логічний і поширений у світі підхід, але однобічний. Другий, не менш важливий і вирішальний підхід до структури виробництва полягає у порівнянні потреб населення з наявними ресурсами для організації та функціонування виробництва. Це, перш за все, оцінка виробничого потенціалу: наявність потужностей, виробничих ресурсів, палива та сировини, сучасних технологій, важливо оцінити рівень фундаментальної та прикладної науки, наявність виробничих і науково-дослідних кадрів.

Однак визначення структури виробництва, як порівняння потреби в товарах з виробничим потенціалом, на практиці не повною мірою застосовується. Не стільки мають значення наявність і обсяг потреб, скільки фактичний попит, тобто товари та послуги, які будуть придбані та оплачені. Про те, що виробництво успішно відображає суспільні потреби, свідчить наявність чи відсутність кризових явищ – дефіциту чи надлишку окремих товарів і послуг, динаміка обсягів виробництва, цін, реальна заробітна плата, галузеві та структурні зміни, наявність та динаміка заборгованості держави.

Висновки.

Ключовими показниками ефективної структури господарства є ті, що визначають високий рівень національної безпеки держави, задоволення внутрішніх потреб, зростання конкурентоспроможного експорту, відображають соціальну спрямованість виробництва, енергетичну незалежність країни, скорочення імпорту, зростання ВВП, уповільнення інфляційних процесів, підвищення життєвого рівня населення та ін. [8, с.81]. При всій складності комплексної оцінки галузевої структури є достатньо окремих показників, які тією чи іншою мірою підказують висновок про хибні напрями структурних зрушень, не вдаючись до детального аналізу усіх взаємопов'язаних сторін. Такими показниками можуть бути витрати енергоресурсів на одиницю продукції чи на одиницю вартості ВВП, питома вага паливно-енергетичних ресурсів у загальних витратах на виробництво, зважування часток галузей з виробництва проміжного продукту (паливно-сировинних галузей) і продукції кінцевого споживання. Для оцінки галузевої структури промисловості доречно застосування історичного, хронологічного та територіального підходів.

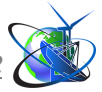
Література:

1. The World Bank. World Development Indicators. URL: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=UKR>
2. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. К.: НІСД, 2009. 336 с.
3. Слово і діло. Аналітичний портал. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2021/09/15/infografika/jekonomika/kak-menyalas-dolya-it-otrasli-obshhem-obeme-vvp-ukrainy>
4. Зовнішня торгівля товарами відповідно до КПБ 6. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_y.pdf
5. Експорт України у 2022 році: головні тенденції, сектори та регіони. Дія. Бізнес. Експортний напрям. URL: https://export.gov.ua/news/4570-eksport_ukraini_u_2022_rotsi_golovni_tendentsii_sektori_ta_regioni
6. Growth Lab at Harvard University. URL: <https://growthlab.cid.harvard.edu>
7. Засоби виробництва. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Засоби_виробництва
8. Антикризове регулювання та стимулювання інноваційного розвитку національної економіки в умовах глобальних дисбалансів: монографія / За ред. В.В.Соляр. Х., 2022. 415 с.

References:

1. The World Bank. *World Development Indicators*. URL: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=UKR> [in English].
2. Zhalilo, Ya.A. (2009). *Theory and practice of forming an effective economic strategy of the state*, K.: NISS, 336 [in Ukrainian].
3. Word and deed. Analytical portal. <https://ru.slovoidilo.ua/2021/09/15/infografika/jekonomika/kak-menyalas-dolya-it-otrasli-obshhem-obeme-vvp-ukrainy> [in Ukrainian].
4. Foreign trade in goods in accordance with KPБ 6. National Bank of Ukraine. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_y.pdf [in Ukrainian].
5. Exports of Ukraine in 2022: main trends, sectors and regions. Action. Business. Export direction. https://export.gov.ua/news/4570-eksport_ukraini_u_2022_rotsi_golovni_tendentsii_sektori_ta_regioni [in Ukrainian].
6. Growth Lab at Harvard University. URL: <https://growthlab.cid.harvard.edu> [in English].
7. Means of production. *Wikipedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Засоби_виробництва [in Ukrainian].
8. Solar, V.V. (2022) *Anti-crisis regulation and stimulation of innovative development of the national economy in conditions of global imbalances: monograph*. Kh., 415 [in Ukrainian].

Abstract. *The introduction substantiates the relevance of the chosen topic, which is due to the need to develop a theoretical basis for research and assessment of structural changes in the economy, overcoming the worsening of structural disparities. This model must be adapted to modern conditions. The main part of the article, based on the synthesis of various approaches to the analysis and assessment of structural changes in the economy, presents the methodology for developing criteria for selecting indicators for assessing structural changes, forming a competitive structure of the economy at the regional and national levels, and determining criteria for the effectiveness of investing in new products and activities. This is the basis of the approach to the development of an effective structural policy, which is based on the concept of national economic security. The main trends and causes of structural changes in the national economy, their*

compliance with the tasks of socio-economic development of the economy of Ukraine are determined. A conclusion was made about the key methodological bases and regularities of the study of structural changes in the economy; the method of analysis and assessment of changes in the business sector with the aim of reorienting business to profitable activity is substantiated.

Keywords: *economic structure, structural imbalances, investment, restructuring, efficiency methods.*

*Стаття підготовлена в рамках наукової теми кафедри 0122U201101
«Соціально-економічні умови та інноваційні чинники забезпечення
економічного зростання національної економіки»*

Стаття відправлена: 17.10.2023 г.

© Соляр В.В.